

ПІПКО Ю. В.,

аспірант

(Державний податковий університет)

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.22>**ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ПРОБЛЕМАТИКА НАУКОВОГО ПІДХОДУ**

Стаття присвячена визначенню наукового підходу до формування поняття фінансового правопорушення як підґрунтя для подальшого дослідження проблематики протидії фінансовим правопорушенням як предмету адміністративно-правового регулювання. Для досягнення цієї мети, зважаючи на особливості об'єкту делікту у фінансовій сфері (або у сфері фінансової діяльності), а саме – властивість мультипредметності – у наукових дослідженнях з адміністративного та фінансового права враховуються наукові надбання щодо визначення таких категорій, як: «правопорушення у галузі фінансів» (В.О. Іванцов), «правопорушення у сфері фінансів» (Т.А. Кобзева), «правопорушення у сфері публічних фінансів» (О.Д. Головенко), «правопорушення у фінансово-економічній сфері» (І.І. Комарницька), «правопорушення у фінансовій сфері» (К.С. Радзівіл, О.С. Заяць). Спираючись на норми Основного Закону, положення доктрини фінансового права, існуючі наукові підходи, чинне фінансове законодавство (зокрема, бюджетне, податкове та іш.) виділено наступні риси (ознаки) фінансового правопорушення: є дінням (дією або бездіяльністю); посягає на встановлений порядок дотримання фінансової дисципліни; є антисуспільним, протиправним (встановлено пряму заборону вчинення законом, норми якого регулюють відносини у фінансовій сфері – податковій, бюджетній, валютній, страховій, кредитній тощо); суб'єктом є деліктоздатна особа – фізична або юридична; передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність або застосування фінансових (штрафних) санкцій та/або пені. Фінансове правопорушення визначено як антисуспільне, протиправне, винне діяння, вчинене деліктоздатною особою, яке посягає на встановлену чинним законодавством фінансову дисципліну і за яке передбачене адміністративну, кримінальну відповідальність або застосування фінансових (штрафних) санкцій та/або пені.

Ключові слова: фінансове правопорушення, протидія фінансовим правопорушенням, адміністративно-правове регулювання, предмет адміністративно-правового регулювання, фінансові правовідносини, фінансово-економічна сфера.

Pipko Yu. V. Concept of financial crime: problems of the scientific approach

The article is devoted to the definition of a scientific approach to the formation of the concept of financial crime as a basis for further research into the problems of combating financial crime as a subject of administrative and legal regulation. To achieve this goal, taking into account the specifics of the object of the tort in the financial sphere (or in the sphere of financial activity), namely, the property of multi-objectiveness, scientific research on administrative and financial law takes into account the scientific achievements regarding the definition of such categories as: "offences in the field of finance" (V.O. Ivantsov), "offences in the field of finance" (T.A. Kobzeva), "offences in the field of public finances" (O.D. Golovenko), "offences in the financial and economic sphere" (I.I. Komarnytska), "criminal offenses in

the financial sphere" (K.S. Radzivil, O.S. Zayats). Based on the norms of the Basic Law, provisions of the doctrine of financial law, existing scientific approaches, current financial legislation (in particular, budget, tax, etc.), the following features (signs) of a financial offense are highlighted: it is an action (action or inaction); interferes with the established procedure for compliance with financial discipline; is anti-social, illegal (a direct prohibition of the act is established by law, the norms of which regulate relations in the financial sphere – tax, budget, currency, insurance, credit, etc.); the subject is a person capable of tort – natural or legal entity; provides for administrative or criminal liability or the application of financial (fine) sanctions and/or fines. A financial offense is defined as an anti-social, illegal, culpable act committed by a person capable of delict, which encroaches on the financial discipline established by current legislation and for which administrative, criminal liability or the application of financial (fine) sanctions and/or fines is provided.

Key words: *financial crime, combating financial crime, administrative and legal regulation, subject of administrative and legal regulation, financial legal relations, financial and economic sphere.*

Вступ. Вчинення фінансових правопорушень завдають шкоду економіці держави, її фінансовій системі, а деякі особливо небезпечні пов'язані із посяганням на конституційний лад, фінансуванням тероризму.

Так, У 2022 році Державною службою фінансового моніторингу України до правоохоронних (розвідувальних) органів було направлено 342 матеріали (з них 226 узагальнених матеріалів та 116 додаткових узагальнених матеріалів) щодо фінансових операцій осіб, які, у тому числі за інформацією правоохоронних органів, можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму/сепаратизму; військовою агресією з боку РФ та РБ проти України та колабораційною діяльністю; як публічно закликають до зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території або державного кордону України [1].

Тільки протягом січня-березня 2023 року працівниками Бюро економічної безпеки було створено 213 аналітичних продуктів, 43 аналітичні довідки на суму 376 млн грн (порівняно із 2022 р. – 26,3 млрд грн), не допущено розкрадання коштів при здійсненні тендерних процедур на 327 млн грн, упереджено неправомірного відшкодування ПДВ на суму 376 млн грн. Серед заходів протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави було застосовано, зокрема, запобіжний захід та накладено арешт на майно: в рамках розслідування кримінального провадження за фактам ухилення від сплати акцизного податку службовими особами одного з виробників нафтопродуктів у сумі 605,9 млн грн; в ході досудового розслідування накладено арешт на нафтопродукти загальним об'ємом 16,7 тис тонн на загальну вартість понад 970 млн грн.; в рамках розслідування кримінального провадження за фактам ухилення службовими особами гірничо-збагачувального комбінату від рентної плати за користування надрами накладено арешт на кошти у сумі 477 млн грн та відносно підозрюваного обрано запобіжний захід у вигляді застави у 20 млн грн. Також на постійній основі здійснюються спільні митні огляди (здійснено 400 спільних оглядів). Переведено в легальну площину тіньовий обсяг продукції, в результаті чого бюджет додатково отримав понад 486 млн грн [2].

Складність за напрямками діяльності щодо забезпечення фінансової стабільності України, в тому числі – здійснення протидії фінансовим правопорушенням як одного з напрямків такої діяльності, передбачає розкриття сутності терміну «фінансові правопорушення», яку у виділеному контексті формування безпечного фінансового середовища слід розглядати у широкому сенсі – як порушення чинного фінансового законодавства.

У чинному законодавстві відсутнє положення, яким визначено термін «фінансове правопорушення». Його відсутність ґрунтується на наявності окремих груп однорідних правовідносин, охоплених окремим предметом, які у сукупності можуть бути віднесені до

правовідносин у сфері фінансової діяльності (або фінансової сфери): податкові, бюджетні, валютні, банківські, страхові та інші. Кожна з цих та інших груп однорідних правовідносин характеризуються особливостями їх змісту, можуть відрізнятися за суб'єктивним складом, формами і засобами регулювання.

Зважаючи на такі особливості об'єкту делікту у фінансовій сфері (або у сфері фінансової діяльності), а саме – властивість мультипредметності – у наукових дослідженнях з адміністративного та фінансового права аналізується категорія «правопорушення у галузі фінансів» (В.О. Іванцов), «правопорушення у сфері фінансів» (Т.А. Кобзева), «правопорушення у сфері публічних фінансів» (О.Д. Головенко), «правопорушення у фінансово-економічній сфері» (І.І. Комарницька), «правопорушення у фінансовій сфері» (К.С. Радзівіл, О.С. Заяць). Слід відзначити докторську дисертацію Н.Я. Якимчук, в якій здійснено доктринальний аналіз та сформовано авторський підхід щодо правового статусу розпорядників бюджетних коштів. Вчена досліджує проблему бюджетно-правової відповідальності розпорядників бюджетних коштів та доводить необхідність розмежування понять «бюджетне правопорушення» та «бюджетний проступок», «порушення бюджетного законодавства» та «бюджетне правопорушення» [3, с. 8, 29].

Безпосередньо сутність категорії «фінансове правопорушення» досліджено у дисертації А.Й. Іванського, присвяченій пошуку шляхів вирішення проблеми вдосконалення фінансово-правової відповідальності [4, с. 29]. Водночас, робота дослідника має інший напрям наукового пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення наукового підходу до формування поняття фінансового правопорушення як підґрунтя для подальшого дослідження проблематики протидії фінансовим правопорушенням як предмету адміністративно-правового регулювання.

Результати дослідження. Властивість мультипредметності об'єкту делікту у фінансовій сфері, наявність особливостей кожної групи однорідних правовідносин, які охоплені таким об'єктом, не виключає пропозиції, обґрунтовані дослідниками проблеми фінансово-правової відповідальності щодо об'єднання у одному нормативно-правовому акті загальних принципів фінансової діяльності держави, фінансово-правової відповідальності. Зокрема про розробку Фінансового кодексу України зазначав А.Й. Іванський [4, с. 32]. Т.А. Кобзева пропонує розробити і прийняти Закон України «Про основи фінансової системи України та її функціонування в особливий період», що обумовлено необхідністю врегулювання режимів окремих фінансових операцій, інституцій, які забезпечують їх реалізацію в особливий період на фінансовому ринку, державне управління фінансами в особливий період [5, с. 7, с. 24].

Ю.В. Оніщик пропонує визначити фінансове правопорушення у широкому та вузькому значеннях. У вузькому значенні – «це суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, що порушує врегульований правовими нормами порядок формування, розподілу та використання публічних фондів коштів, за яке законодавством передбачена фінансова відповідальність. У свою чергу, фінансове правопорушення у широкому значенні – це суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, що порушує врегульований правовими нормами порядок формування, розподілу та використання публічних фондів коштів, за яке законодавством передбачено фінансову, адміністративну та кримінальну відповідальність». [6, с. 10]. Вчений чітко відтворює юридичний склад фінансового правопорушення, виділяючи його об'єкт (врегульований правовими нормами порядок формування, розподілу та використання публічних фондів коштів), об'єктивну сторону (діяння, його суспільна шкідливість, протиправність), суб'єктивну сторону (винність) та суб'єкт проступку (деліктоздатний суб'єкт), а також зазначає про вид юридичної відповідальності, що настає за вчинення цього проступку. У вузькому значенні – суто фінансова, у широкому значенні – не лише фінансова, а й адміністративна та кримінальна. Отже, з підходом Ю.В. Оніщика доцільно погодитись.

Для позначення міри і ступеню шкідливості фінансового правопорушення доцільно застосувати підхід, запропонований В.К. Колпаковим, який пропонує антигромадську

спрямованість розглядати з точки зору діалектичного співвідношення суспільної небезпеки і суспільної шкідливості [7, с. 29-31]. Підхід, запропонований вченим, може бути застосований як ознака правопорушення, що посягає на публічний порядок.

При характеристиці ступеню суспільної небезпеки або шкідливості фінансового правопорушення необхідно враховувати міру завдання шкоди нормальному функціонуванню фінансової системи держави. Виходячи з того, що вчинення фінансового правопорушення є суспільно шкідливим (у широкому значенні терміну «шкідливість» як такого, що позначає характер і тяжкість вчиненого протиправного діяння), таке порушення визначається як антисуспільне. Його вчинення в умовах воєнного стану, під час воєнної агресії росії проти України може розглядатись як таке, що є небезпечним для функціонування держави, тобто є антидержавним.

Враховуючи, що фінансове правопорушення доцільно розглядати як узагальнюючу категорію, яка охоплює протиправні діяння, Л.Г. Уртаєва пропонує закріпити на конституційному рівні фінансову відповідальність «як вид юридичної відповідальності, що передбачає застосування уповноваженими державними органами до правопорушника санкцій, встановлених нормами фінансового права». До основних характерних ознак «відповідальності у сфері запобігання фінансовим правопорушенням» віднесено наступні риси: 1) міжгалузевий характер; 2) зв'язок з додатковими обтяженнями майнового характеру (наприклад, штраф, пеня); 3) засудження протиправних дій, яке полягає у прийнятті органом, уповноваженим застосовувати заходи відповідальності, відповідного рішення тощо. Також запропоновано прийняти Кодекс України про фінансові правопорушення та Закон України «Про запобігання фінансовим правопорушенням». Поряд із цим, закріпити у Податковому кодексі України поняття «запобігання фінансовим правопорушенням» [8, с. 13-14]. На думку Л.Г. Уртаєвої фінансове правопорушення має економічну природу, що опосередковано спричиненим ним порушень «при створенні, формуванні, розподіленні та перерозподіленні фінансових ресурсів». Особливостями «фінансових правопорушень економічного характеру буде виступати те, що вони спричиняють позбавлення майнового (матеріального) характеру та впливають на економічні інтереси правопорушників. При цьому, економічні інтереси є фактором, що об'єднує фінансові та економічні правопорушення.» [9].

Привертає увагу систематизація ознак фінансового правопорушення, запропонована Л.Г. Уртаєвою, а саме – виділення двох груп ознак: загальних та специфічних, що доводить доцільність розгляду питання про виділення фінансових правопорушень серед інших видів протиправних діянь. Поряд із цим запропонований дослідницею науковий підхід щодо праворозуміння сутності фінансових правопорушень можна назвати «широким», враховуючи охоплення ним фінансових та господарських правовідносин, що зазначені об'єктом посягання та предметною спрямованістю й уможливорює визнання їх економіко-правової природи. Проте, уведення до об'єкту посягання господарських правовідносин (зокрема, провадження ліцензованої господарської діяльності) не дозволяє чітко розмежувати правопорушення у фінансовій сфері та сфері господарювання, що може тягнути за собою помилки у правозастосуванні при здійсненні юридичної кваліфікації правопорушень у цих сферах (фінансовій та господарській).

О.С. Заяць зазначає, що правопорушення у фінансовій сфері як складне явище включає в себе декілька видів правопорушень, критерієм класифікації яких виділено: ступінь суспільної небезпеки та заподіяної шкоди правопорушення в фінансовій сфері (адміністративні правопорушення, злочини, цивільно-правові правопорушення, дисциплінарне правопорушення, фінансові правопорушення); вид юридичної відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, фінансова); об'єкт фінансової діяльності (правопорушення: бюджетне, податкове, банківське, валютне, у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування) [10, с. 15].

Дослідження існуючих наукових підходів щодо визначення сутності категорії «фінансове правопорушення» дозволяє зазначити наступне. Насамперед, слід вказати про відсутність принципових заперечень щодо визнання протиправним діянням, вчиненим

деліктоздатною особою. Суперечки серед дослідників виникають з приводу: 1) закріплення його природи (яка не обмежується визнанням суто правової та охоплює економіку, фінанси); 2) визначення предмету посягання, яким запропоновано визначати не лише «правовими нормами порядок формування, розподілу та використання публічних фондів коштів» (Ю.В. Оніщик), «порушення норм фінансового законодавства» (Л.Г. Уртаева), а й фінансову сферу в цілому (О.В. Заяць).

Наявність різних наукових поглядів на предмет посягання визначає звернення до установлених у доктрині фінансового права положень про фінансову систему, фінансово-правові відносини, фінансово-правова норма. Виділення зазначених категорій обумовлено необхідністю конкретизації предмету посягання з метою забезпечення однозначності та відсутності суперечностей при визначенні належності правопорушення до фінансових правопорушень.

Розкриття змісту категорії «фінансова система» дозволяє вказати про групи фінансових правовідносин у межах яких з метою забезпечення повноти їх регулювання мають бути передбачені не тільки регулятивні, а й охоронні норми. Так, фінансову систему визначають як сукупність фінансових інститутів (ланок, сфер), врегульованих нормами фінансового права, кожен з яких сприяє утворенню, розподілу і використанню фондів грошових коштів. У структурі фінансової системи виділяють публічну і приватну складові [11, с. 564-565]. Визначення структури складових у енциклопедичному юридичному виданні «Фінансове право» передбачене щодо публічної фінансової системи. При цьому привертає увагу інституційний підхід до структурування, який передбачає виділення інститутів фінансово-правової галузі. Зазначений підхід може бути покладений в основу встановлення окремих видів фінансових правопорушень. Структурування публічної фінансової системи за інституційним підходом передбачає виділення таких інститутів фінансово-правової галузі: 1) бюджетну систему; 2) кредитну систему; 3) обов'язкове державне страхування; 4) фінанси підприємств [11, с. 566].

Категорія «фінансово-правові відносини» позначає предмет фінансового права, який стосується урегульованих нормами фінансового права економічних відносин, що виникають, змінюються і припиняються в процесі мобілізації, розподілу і використання публічних фондів, і мають державно-владний характер [11, с. 587]. У контексті предмету дослідження вказане положення щодо сутності фінансово-правових відносин має ключове значення і дозволяє встановити межі предмету посягання фінансових правопорушень. В основу визначення видів таких правопорушень можуть бути покладені наступні критерії класифікації фінансово-правових відносин: 1) структура фінансової системи; 2) інститути фінансового права [11, с. 587-590]. Тож за такими критеріями можна виділити наступні види фінансових правопорушень: бюджетні правопорушення; порушення правил кредитної системи; порушення правил обов'язкового державного страхування; порушення у сфері фінансів підприємств.

Для ідентифікації протиправного діяння як фінансового правопорушення доцільно звернутись до визначення забороняючих фінансово-правових норм. Такими визначено норми, які вимагають стримуватись від відповідних дій з метою дотримання фінансової дисципліни. До структури фінансово-правової норми належить і санкція, яка передбачає наслідки невиконання чи неналежне виконання приписів норми, визначає вид та міру юридичної (адміністративної, кримінальної, фінансово-правової тощо) відповідальності порушникам [11, с. 592]. Врахування зазначеного положення щодо сутності забороняючих фінансово-правових норм, санкції фінансово-правової норми дозволяє вказати, що за вчинення фінансового правопорушення настає не тільки фінансово-правова відповідальність (як зазначав Ю.В. Оніщик при визначенні фінансово правопорушення у вузькому значенні), а й адміністративна і кримінальна, що означає недоцільність визначення фінансового правопорушення у вузькому та широкому значеннях.

Критичне опрацювання наведених вище наукових поглядів дозволяє запропонувати підхід щодо визначення фінансового правопорушення.

Фінансове правопорушення доцільно розглядати як суто теоретико-правову узгальнюючу конструкцію, а її нормативний зміст передбачає охоплення правопорушень

у фінансовій сфері, які посягають на встановлений законодавством порядок дотримання фінансової дисципліни. Виділення видів юридичної відповідальності за такі правопорушення доцільно здійснювати, спираючись на норму п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, якою закріплено визначення виключно законами засад цивільно-правової відповідальності; діянь, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальності за них [12].

За таким підходом використання юридичної конструкції «цивільно-правові правопорушення», яка зазначається О.С. Заяць [10, с. 15] недоцільне, враховуючи відсутність у Цивільному кодексі України прямої норми, що передбачає визначення відповідного поняття. Отже, спираючись на норми Основного Закону, положення доктрини фінансового права, існуючі наукові підходи, чинне фінансове законодавство (зокрема, бюджетне, податкове та ін.) доцільно виділити наступні риси (ознаки) фінансового правопорушення:

- є діянням (дією або бездіяльністю);
- посягає на встановлений порядок дотримання фінансової дисципліни;
- є антисуспільним, протиправним (встановлено пряму заборону вчинення законом, норми якого регулюють відносини у фінансовій сфері – податковій, бюджетній, валютній, страховій, кредитній тощо);
- суб'єктом є деліктоздатна особа – фізична або юридична;
- передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність або застосування фінансових (штрафних) санкцій та/або пені.

Висновок. Фінансове правопорушення доцільно визначити як антисуспільне, протиправне, винне діяння, вчинене деліктоздатною особою, яке посягає на встановлену чинним законодавством фінансову дисципліну і за яке передбачене адміністративну, кримінальну відповідальність або застосування фінансових (штрафних) санкцій та/або пені.

Список використаних джерел:

1. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2022 рік. Державна служба фінансового моніторингу України. gov.ua. Державні сайти України. С. 26. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-diyalnist/2022-rik/richnij-zvit-derzhfinmonitoringu-za-2022-rik.html> (дата звернення: 25.07.2023).
2. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за січень-березень 2023 рік. pdf: Бюро економічної безпеки України. gov.ua. Державні сайти України. с.4, с.11-12. URL: <https://esbu.gov.ua/dijalnist/plani-ta-zviti> (дата звернення: 25.07.2023).
3. Якимчук Н. Я. Правовий статус розпорядників бюджетних коштів в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2010. 42 с.
4. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 43 с.
5. Кобзєва Т. А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України. Дніпро, 2018. 38 с.
6. Оніщик Ю.В. Проблеми визначення поняття «фінансове правопорушення»: сучасний стан та перспективи розвитку. *Фінансове право*. 2015. № 2 (32). С. 8-11.
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К.: ЮрінкомІнтер, 2008. 256 с.
8. Уртаєва Л. Г. Теоретико-правові засади запобігання фінансовим правопорушенням: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. 21 с.
9. Уртаєва Л.Г. Фінансове правопорушення: економіко-правова природа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 396-398, с. 397. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=159> (дата звернення: 21.07.2023).

10. Заяць О. С. Адміністративно-правові засади протидії правопорушенням у фінансовій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2017. 22 с.

11. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т.6: Фінансове право / редкол.: М.П. Кучерявенко (голова) та ін.; Нац.акад.право.наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 616 с.

12. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 (23.07.96). Ст. 141.

